

MEDRESELER HAKKINDA İKİ LAYİHA² VE DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır YİNER

Siirt Üniversitesi

Özet

Geçmişinde çok önemli başarılar bulunan, İslam Dünyasından çıkıp çağını aşan bilim adamlarının yetiştirdiği medreseler Osmanlı'nın dön döneminde çok önemli bir çöküşün içine girmişlerdir. Medreselerin çöküş sebepleri muhtelif kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde irdelenmiş ve özellikle; çağın gerisinde kalmaları, fen bilimlerinin terki, müfredatlarının çağın gereklerine uymaması, okutulan derslerin kifayetsizliği, medrese müntesiplerinde taklitçiliğin baş göstermesi ve yeni bir şeyi ortaya koyamamaları gibi muhtelif sebepler ileri sürülmüştür. Bir taraftan çöküş sebepleri irdelenirken diğer taraftan da yeniden eski hallerine dönmeleri için gerekli çalışma ve düzenlemeler konusunda muhtelif fikirler ileri sürülmüştür. Bu fikirleri ileri sürenler medrese kökenli olanlar olduğu gibi, medrese dışından kimseler de görüşlerini dile getirmişlerdir. Biz bu çalışmamızda medrese kökenli iki yazarın fikirlerini ortaya koymaya çalışacağız. Aydın Mebusu Mehmet Ubeydullah ve Diyarbakırlı Mehmet Faik.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Medreseleri, Medreselerin Çöküşü, Mehmet Ubeydullah, Mehmet Faik, Layiha.

Abstract

Madrasahs, embodying very significant successes in the past as raising scholars who commenced in the Islamic World but transcended their age, ran into a serious collapse at the last period of the Ottoman. The reasons behind the collapse of the madrasahs have been elaborately examined in various sources; and particularly, the causes such as falling behind the era, abandoning of science, mismatch of the curriculum to the needs of the age, the incompetency of the courses, the onset of their followers' counterfeiting, and the inability to reveal novel things have been suggested. Besides the evaluation of the reasons of the collapse, various ideas have also been put forward to restore the madrasah to the original position by conducting necessary arrangements and works. Those who proposed those ideas were both from

² İsim. Herhangi bir konuda bir görüş ve düşüncüyü bildiren yazı; hukuk, tasarı. (Türk Dil Kurumu Sözlüğü).

the inside and outside the madrasahs. In the current study, we will try to uncloose two madrasah-originated scholars' insights: Aydın deputy Mehmed Ubeydullah and Mehmet Faik from Diyarbakır.

Key words: Ottaman madrasahs, the collapse of madrasahs, Mehmed Ubeydullah, Mehmet Faik, Layiha (pleading or memorandum ?)

Giriş

Geçmişte önemli hizmetler ifa eden medreselerin muhtelif bilim dallarında insanların yetişmesine imkan sağlayan kurumlar oldukları bilinmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren önemli eğitim kurumları olarak hizmet vermeye başlamış ve dünya çapında bilim insanların yetişmesine vesile olmuşlardır. XI. Yüzyılda Büyük Selçuklular zamanında kurulan Nizamiye Medreseleri Türk-İslam eğitim ve öğretim tarihinin en önemli kurumları arasında yer almış, Osmanlı eğitim sistemi açısından da önemli örnekler teşkil etmişlerdir.

Nizamiye Medreselerinde; İslam ilimlerinin yanında, matematik, tıp, felsefe, tarih ve coğrafya derslerinin okutulduğu ve çok önemli simaların yetiştiği bilinmektedir. Kuruluş Dönemi'nden itibaren Osmanlılar tarafından da açılan medreseler giderek hem yaygınlaşmış hem gelişme göstermişlerdir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'ndeki medreselerde de; Kelam, Belagat, Nahiv, Hadis, Tefsir gibi derslerin yanı sıra Hendese, Tıp, Astronomi, Tarih, Felsefe ve Coğrafya derslerinin de okutulduğu kayıtlarda mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin önemli bir parçası olan medreseleri devletin genel yapısından ayırt etmek mümkün değildir. Dolayısıyla genel anlamdaki gerileme ve çöküşten medreseler de nasibini almış XVI. Yüzyıldan itibaren gerileme ve bozulma başlamıştır. Genel anlamda ifade edilen fen bilimlerinin terki önemli bir sebep teşkil ettiği gibi, eğitim süresinin belirsizliği, mezun olanların zamanla ortada kalması ve sebep oldukları olumsuzluklar da etkili olmuştur.

Medreselerin parlak geçmişinden sonra içine düştükleri durum her kesimi düşündürdüğü gibi, buradan yetişenleri ve müntesiplerini daha çok düşündürmüş ve çıkış yolunu bulmak için çareler aramaya çalışmışlardır. Biz bu makalemizde medreselerin ıslahını ve tekrar eski parlak dönemlerine kavuşturulmasını kendisine dert edinmiş ve çareler aramış iki müellifin düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Birinci Layiha

Aydın Mebusu Ubeydullah³ kaleme aldığı risalesini⁴ Şeyhülislamlık makamına hitaben yazmış ve medreselerin ıslahı ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Osmanlı topraklarında medreselerin çok yaygın bir şekilde bulunduğunu, bazı küçük köylerde bile var olduklarını ancak, bunlardan mezun olanların lise ve dengi okullarının bilgi seviyesinde olduğunu belirtmiştir. Eğitim dilinin Arapça olduğunu, Avrupa'da yayınlanan eserlerin tercüme edilmemesinden dolayı yeni fenlerden bu kurumların haberdar olmadığını ve gerisinde kaldığını yazmıştır. Fen bilimlerinden mahrum kalan medreselerin zamanla sadece dini eğitimin verildiği kurumlar haline dönüştüğünü de sözlerine eklemiştir.

Medreselerin çöküş sebeplerini irdeleyen Ubeydullah; hali hazırda okutulan kitapların yetersiz olduğunu, talebelerin fen bilimlerinden habersiz olduğunu, fen ve tıp bilimlerinin okutulduğu medreselerin olmayışının çöküş nedenlerinden olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun medrese taraftarlarını üzdüğünü, diğer taraftan taassubun da medreselerin önünü tıkadığını kaydetmiştir. Medreselerin yeniden cazibe merkezi haline getirilmesi gerektiğini, mevcut durumun giderek medreselerin gözden düşmesine yol açtığını, dini eğitimin fen bilimlerinin öğrenilmesine engel teşkil ettiğine dair zararlı düşünceye karşı mücadele edilmesi gerektiğini, müfredatlarının gözden geçirilerek yeniden tanzim edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Son olarak medreselerin bugünkü durumdan kurtarılmasının Osmanlı hilafetinin boynunun borcu olduğunu da belirtmiştir. Yazarın kaleme almış bulunduğu küçük risale beş makaleden oluşmaktadır.

Mehmet Ubeydullah, **birinci makalesinde**; Osmanlı devlet erkânının %60-70 gibi büyük bir kısmının medrese kökenli olduğunu, geriye kalan kısmının da şöyle veya böyle medreselerden bir şekilde istifade etmiş kişilerden müteşekkil olduğuna dikkat çekerek medreselerin önemini vurgulamaya çalışmıştır. Tarih boyunca devam eden bu durumun

³ Mehmet Ubeydullah, Osmanlının son döneminde yetişmiş ve Cumhuriyet döneminde de muhtelif faaliyetlerde bulunan şahsiyetlerdendir. Hakkında ayrıntılı bir makale kaleme alan Dr. Abdülhamit Kırmızı önemli bilgilere yer vermiştir. Mehmet Ubeydullah ile ilgili olarak; Abdülhamid aleyhtarı olmasına rağmen Jön Türkleri tenkit edebilen, medrese kökenli iken mutaassıplığa karşı çıkan, düştüğü maskaralıkları açıkça yazabilen, nüktedan, maceraperest... İfadelerine yer vermiştir. Daha geniş bilgi İçin Bkz.; (http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&page=3&yayinid=5&makaleid=67)

⁴ Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah; Şevval 1328 (1912) Islah-ı Medaris-i Kadime, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul, Eser küçük bir risale olup 32 sayfadan müteşekkildir.

değişmeye başladığını özellikle İstanbul medreselerine rağbetin giderek azaldığını kaydetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin yaşaması için din ve fen bilimlerine mutlak ihtiyaç olduğunu, dört tarafı düşmanla çevrili bir coğrafyada ayakta kalabilmek için eğitimin ciddiyetle gözden geçirilmesi gerektiğini yazmıştır. Bu arada bazılarının zannettiği gibi medrese eğitiminin sadece itikat ve ibadet derslerinin verildiği kurumlar olmadığını, aksi takdirde geçmişte yetişmiş bulunan o büyük şahsiyetlerin yetişmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir.

İkinci makalesini "Medreselerimizde Nasıl Adam Yetiştir" konusuna ayıran Ubeydullah, geçmişten günümüze medreselerin iyi bir tahlilinin yapılması gerektiğini yazmıştır. Geçmişte medreselerde din ve fen bilimlerinin birlikte okutulduğunu, "**akıl ve naklin birbirine zıt olduğu**" tezinin diğer dinlere karşı ortaya atıldığını İslam'da böyle bir şeyin mevcut olmadığını ifade etmiş, dolayısıyla medreselerin biran evvel yeni fenlerle donatılması gerektiğine vurgu yapmıştır. İkinci makalesinde son olarak bilimin tabana yayılabilmesi için Türkçenin bilim dili haline getirilmesi gerektiğini de kaydetmiştir.

Arapça lisanının uluslararası bir dil olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nin de halifeliği bünyesinde bulundurmasından ötürü Arapça Lisanını yaymasının üzerine vacip olduğunu belirten Ubeydullah, daha sonra dil konusunda ne tür hatalar yapıldığını;

Üçüncü makalesinde dile getirmiştir. Özellikle Arap İmparatorluğu'nun (Abbasilerin) çöküşü ile birlikte eğitim alanında da gerileme başladığını, bu arada Türkçenin bilim dili haline getirilemeyişinin de çöküşü devam ettirdiğini, Arapçanın tüm İslam âlemine yaygınlaştırılamamasının bilimin gelişmesine olumsuz etki ettiğini vurgulamıştır. Çöküşün diğer sebepleri arasında da; İstanbul'un İslam beldelerinden uzak olmasını, Abbasilerin Nizamiye ve Mustansiriye, Fatımilerin Ezher üniversitelerine karşılık Osmanlıların benzerlerini vücuda getirememelerini göstermiştir. O'na göre; Türkçenin bilim dili olmaması Arapçaya da zarar vermiştir. Çünkü Türkçenin ihya olamaması Arapçanın himayesiz kalmasına sebep olmuştur. Şayet böyle bir aksilik olmasaydı; Türkler arasında ilim gelişirken hem Arapça hem de Türkçe bundan istifade edecek ve (bilimdeki) kesinti gerçekleşmeyecekti. Bu gelişmelere ilave olarak Türkler içinde Arapça, Araplar içinde Türkçeyi bilenler daha çok olacak, Rum, Arnavut, Ermeni gibi unsurların dilleri de bilim dili olması hasebiyle Türkçeye yönelecek ve dönüşecekti, iddiasında bulunmuştur.

Eğitimin ve bilimin yaygınlaşması için mahalli dilin önemine vurgu yapan Ubeydullah; Arapların yaşadığı bölgelerde eğitimin Arapça olması gereğine vurgu yapmıştır. Çünkü bir lisanda bilimin muhafaza ve gelişimi için o lisanı bilenlerin himaye edilmesi gerekir, demiştir. Dolayısıyla Arapça lisanının himayesi için İstanbul medreselerinin ihya edilmesi yeterli olmaz. Bilakis; Bağdat, Şam, Hicaz gibi merkezlerde bilimi tesis edip geliştirmek de gerekir. Biran evvel bir bilim kurulunun, danışma meclisinin kurulması gerektiğini belirten yazar, bu kurulun da yardımıyla bilimin tüm İslam âlemine yaygınlaştırılması gerektiğini, bunun başarılması halinde her tarafta bilim adamlarının yetişmeye başlayacağını vurgulamıştır.

Arapçanın tüm İslam dünyasının müşterek lisanı olması cihetiyle Osmanlı Hilafetinin siyasi lisanı olması gerektiğini hatırlatan Ubeydullah, **dördüncü makalesinde** Müslüman unsurlar arasında Arapçanın yaygınlaştırılmasının önemi üzerinde durmuştur. Bu sorumluluğun Hilafete ait olduğunu, ayet ve hadislerin iyi anlaşılabilmesi için Arapçanın iyi bir şekilde öğretilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Mevcut eğitim tarzının Arapçanın öğrenilmesi için yeterli olmadığını belirtmiştir. Eğitim sisteminin ıslah edilmesi gerektiğini, yılda on ay olmak üzere dört yıllık bir eğitimin yeterli olacağını, bu amaçla yeterli kitabın temin edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Dört yıllık dil eğitiminden sonra Arapça için bir diploma verilmesini, isteyen bu eğitimle iktifa edebileceği gibi, devam etmek isteyenlerin üç yıllık bir eğitimden geçtikten sonra edip, fakih, muhaddis, müfessir, tarihçi vs. unvanları alabileceğini ve eğitimlerini tamamlayanlara diploma verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Adı geçen bilim dallarının da daha sonra ihtisas yapılmak kaydıyla alt dallara ayrılması ve alanlarında uzmanlaşmaları gerektiğini yazmıştır. Örneğin Tarih eğitimini alacak olanların; Arap tarihini, tüm İslam devletlerinin tarihlerini geniş bir biçimde, sair milletlerin tarihini ise özet olarak gördükten sonra mezun olabileceklerini ve bunların da kendi aralarında sınıflara ayrılacaklarını belirtmiştir.

Mehmet Ubeydullah **beşinci makalesinde** ise medreselerde derslerin tertibine ve branşlara göre okutulacak derslerin konularına değinerek örnekler vermiştir. Onun tasnifine göre medreseler yedi şubeye (bölüme) ayrılmalıdır. Söz konusu **şubelerde** nasıl bir müfredatın uygulanması gerektiğini de aşağıdaki şekilde kaydetmiştir:

1- Arapça Şubesi: Bu şubede Arapça sarf, nahiv, lügat, ıstikak, mânia, beyan ve bedi' ilmi üzerinde durulmalı, bu ilimler okutulurken ayet ve hadislerden örnekler verilmek suretiyle

dersler icra edilmelidir. Bu şubede eğitim süresi dört yıl olmalı, mezun olanlara Arap dili lisan ihtisas diploması verilmelidir.

2- Fukaha Şubesi: Bu şube ibadet ve muamelat olmak üzere iki kısımdan oluşmalıdır. Üç yıllık eğitimin verileceği ibadet kısmında; dört mezhebin fıkıhı, ibadetlerle ilgili tüm konular, mezhepler hakkında bilgi ve mezhepler arasındaki ihtilaf konularını öğrenmelidirler. Fıkıh usulü, hadis usulü, kelim, hadis ve tefsir ilimleri, Kur'an ezberleme, siyer ve vaiz kitaplarından bahisler verilmelidir. Buradan mezun olanlara imam-hatip ile vaizlik diploması verilmelidir.

Muamelat kısmının da üç yıllık bir öğrenim süresini kapsamı gerektiğini; Hanefi, Şafii, Maliki, Hanbeli fıkıhlarının muamelat kısımları tafsili bir şekilde verilmelidir. Ayrıca; Hanefi fıkıhının ibadetler kısmı, ilmi usul, ilmi kelim, usulü hadis, hukuk, Osmanlı Devletinin kanunları geniş bir şekilde, Batı kanunları özet olarak öğretilmelidir.

3- Muhaddisun Şubesi: Arapça lisan şubesinden mezun olanlardan isteyenler doğrudan doğruya bu şubeye geçebilmeli, hadis ilminde ihtisas yapabilmelidirler. Burada da eğitim süresi üç yıl olmalı; Kütub-u Sitte, Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim, Sünen-i Tirmizi, Sünen-i Nisai, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i İbn Mace, hadis rivayeti, usul-u hadis, fıkıh ve Kur'an-ı Kerim ezber dersleri okutulmalıdır.

4- Müfessirun Şubesi: Bu şubede de eğitim süresi 3 yıl olmalı, farklı şubelerden buraya gelinebilmelidir. Kur'an-ı Kerimi ezber, tecvit, kıraat ve tertil, nüzul sebepleri, nasih ve mensuh, mücmel ve mufassal, sarıh ve müevvel, muhkem ve müteşabih, fıkıh usulü, hadis, fıkıh ve kelim derslerini görmelidirler.

5- Üdeba Şubesi: Bu şubenin eğitim süresi iki yıl olmalıdır. Buradan mezun olanlara "Edip" diploması verilmelidir. Aruz, kafiye, inşa, hitabet, emsalı Arap, eşar-ı kadime ve hadineden bir kısım müntehibin ezberlenmesi, Türk edebiyatı, Fransız edebiyat tarihi gibi derslere ilave olarak, Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerinden birisi gibi alanlarda eğitim göreceklidir.

6- Müverrihin Şubesi: Bu şubede eğitim süresi iki yıl olacaktır. Buradan mezun olanlar "Tarihçi" diplomasını alacaklardır. Coğrafyayı bütün alanlarıyla, tarih felsefesi, batı lisanlarından biri, Arap ve İslam tarihini geniş bir şekilde, diğer milletlerin tarihlerini özet bir şekilde ders olarak göreceklidir.

7- Mütakellimin Şubesi: Medrese öğrencilerinin en önemli olanları bu şubeden mezun olanlar olacaktır. Arap dili bölümünden mezun olanlar buraya alınacak ve buradan İslam hükeması yetişecektir. Hem ibadet hem muamelat fıkıhı, hadis ve tefsir, mantık, İslam akidesi, kadim felsefe, hak ve batıl dinler, mezhepler, kadim milletlerin siyasi tarihi, israiliyat, Yunan, Hind, Babil, Mısır kavimleri, tabii, siyasi ve sosyal bilimler, batı dillerinden bir tanesi verilecek dersleri teşkil edecektir.

Medrese eğitimini böylece ayrıntılı bir şekilde tasnif eden Mehmet Ubeydullah; Türkçe ve Arapçanın eğitim dili olacağını ifade ederken ilim imkânının herkese açık hale getirilmesi, Müslim-Gayri Müslim umuma açık ve hizmet sunmasının gereği üzerinde durmuştur. Mevcut bütün bilim dallarında eğitimin verilmesinin hayati önem taşıdığını vurgulamış ve muhtelif alanlarda branşlaşma-ihtisas yapmanın önemi üzerinde fikir yürütmüştür. Ayrıca medreselerde eğer günde dört ders verilecekse; bir dersin Arapçaya, bir dersin nakli ilimlere, diğer iki dersin de fen ve hadis bilimlerine ayrılması gerektiğini ifade etmiştir.

İkinci Layiha

Medreselerin mevcut durumundan üzüntü duyan, biran evvel ayağa kalmalarını ve eski günlerine dönmelerini isteyen, bunu samimiyetle ifade edip yazıya dökenlerden başka biri de Mehmet Faiktir.⁵

Mehmet Faik, girişte medreselerin genel bir tahlilini yapar; Bir şeyin ıslahını arzu etmek, mükemmel ve muntazam olmasından söz etmek, onun bulunduğu halinden şikâyet etmek, hoşnutsuzluğu dile getirmek demektir,⁶ der. Bu da o durumu tetkik etmekle olur. Geçmiş ile günümüzdeki durumunu kıyaslamak gerekir. Medreselerimizin geçmişine baktığımızda yetiştirdikleri âlim, hükema ve müellifleriyle zamanın üniversiteleri, Sorbon'u olduğu gün gibi aşikârdır. Mısır, Hint, Buhara, Semerkant, Belh, Endülüs, Cezayir, Tunus, Kırım, İstanbul, Şam, Konya, vs. medreselerden edip ve âlimlerin yetiştiğini göz önüne getirmek gerekir. Günümüzdeki durumlarına baktığımızda ise insanın derin bir hayret, büyük

⁵ Mehmet Faik, Aslen Diyarbakırlı olup Mısır Mahkeme-i Şeriyyesi Muvazzaflarındandır. Risalesinin adı "İslah-ı Medaris"tir. 1909 tarihinde basılmış olup basım yeri kayıtlı değildir. Baş kısmında ise, "Külliyat-ı Faik "Medar" 7. Cüz'ü" şeklinde kayıt yer almaktadır. Toplam 16 sayfadan müteşekkildir.

⁶ a.g.e., s. 4

bir dehşet içine düşmemesi mümkün değildir. Hele Mısır'da kumandan Cevher'in H. 359 (M. 970) tarihinde temelini attığı koca Ezher bugünkü perişan halinde bile Avrupa mutaassıplarını hala düşündürüyor. Ezher'in bulunduğu durumundan kurtulması halinde âlemi Islama başka bir hayat ve canlılık getireceklerini biliyorlar. Ama bugünkü hali içler acısı.

Yazısına ayet ve hadislerle devam eden yazar, bir taraftan geçmişe takılıp kalınmaması, diğer taraftan da ümitsizliğe düşmeden günümüzdeki problemlere çareler üretmek için çalışmak gerektiğini belirtir. Şimdi temelden başlamak ve düzeltmek gerekir. Mesela çocuk mekteplerimiz yok gibidir. Askeri ortaokullar fena değildir. Mülkiye kısmı iyi değildir. Mektepler yetersiz ve muallimler ahlaksızdır. Bunlar vatan evlatlarını nasıl terbiye edebilirler. Muallimler kifayetsizdir.

Yüksek okulların durumu da iyi değildir. Yalnız Fransızcaları dikkate alınırsa ne mal oldukları anlaşılır. Demek ki bizde ne medrese ne de mektep hakkıyla yoktur. Ancak nispeten medreselerimizin durumu daha kötüdür. Yeni usullere uygun eğitim verilebilmesi için kırk ev başına bir ilkokul, çocuk okulu, yeteri derecede ortaokul ve lise, üniversite açmak gerekir. Bunun için vakıfların yardımcı olması gerekir. Her ne kadar okul açmak devletin görevi ise de vatandaşların destek olması ve çeşitli kurumlar vücuda getirerek eğitimi desteklemesi gerekir. Yeterli derecede okul açılıp eğitim verildiği takdirde vatana millete layıkıyla evlat yetişir. Bunun için kadınlarımızı terbiye etmek, onlara mahsus Medeniyet-i İslamiye ve insaniyeye uygun surette okulları tesis etmek her şeyden evvel herkes üzerine vaciptir. Çünkü dinimiz sadece erkeklere değil kadınlara da eğitimin vacip olduğunu öğretiyor. İlim bütün Müslümanlara farzdır" benzeri hadis ve emirler dinimizde pek çoktur. Ancak gerekmedikçe zavallı kızlarımıza yabancı dil öğretmek ve bu cihetle âleme gülünç olmak da hiç akıl karı değildir.

Medreselerimizde tahsil dili Türkçe, daha doğrusu lisanı beldeye uygun olmalı.⁷ Eğitim sistemi değişmeli, yeni bir program yapılmalıdır. Eğitim süresi sınırlandırılmalı; sekiz veya en fazla on yıl olmalı. Rüştîye diploması olmayanlar medreseye kabul edilmemeli, 15 yaşından yukarı olanları 13 yaşından küçük bulunanları kabul etmemeli. 25 Yaşından yukarı medresede talebe bulundurulmamalı. Eğitim süresi olan 10 yıl 3 kısma ayrılarak: birinci kısım idadi, ikinci kısım âli, üçüncü kısım daha yüksek üniversite kısmı olmalı. Bu kısımlarda eğitim seviyelerine

⁷ a.g.e., s.7

göre hizmetli kullanılmalı, hangi mektepten olursa olsun medresenin herhangi bir kısmına kabul edilerek mektep-medrese kaynaşması sağlanmalıdır. Ancak bazı özel şartlar da aranmalı.

Mesela; medreseler dini eğitim aldıklarından ve bazı konulara vakıf bulunduklarından Hristiyanlar girmemeli kabul edilmemeli.⁸ Gerçi bunları söylemeye de gerek yoktur. Yıllık eğitim süresi 9-10 ay olmalı. Her gün 3-4 ders okutulmalı, her talebe 3 saat derse emek vermelidir. 1 saat üstadından, bir saat muinden, müzakeresinden, bir saat de kendi kendine okuyup ezber yapmalı. Eski usuldeki kitaplar yeni sisteme uyarlanmalı ve değiştirilmeli. Yeni kitaplar yazılıp okutulmalı. Yabancı dil öğrenmesi gerekenlere ayrıca yabancı dil okulları, her bir lisanı öğretmek için de o dile mahsus okul açılmalı.

Dünyada mevcut olan diller üniversite kısmında okutulmalı. Dini felsefelere büyük bir ehemmiyet verilerek okutulmalı ve bu alanda özgür bırakılmalı. Birinci sınıftan itibaren dil ağırlıklı bir eğitimin verilmesini savunan Mehmet Faik, ilave olarak bir-iki fen bilimlerinden ders okutulmasını da istemiştir. İkinci sınıftan itibaren fen ve sosyal bilimlerin örneğin genel coğrafya gibi derslerin de verilmesi, üçüncü ve dördüncü sınıflarda okutulan derslerin uygulamalı çalışmalarının yapılmasını da önermiştir. Okutulması gereken dersler üzerinde ayrıntılı bir şekilde duran yazar, okutulacak fen bilimleri dersinden olan "Kimya"⁹ üzerinde özellikle durmuştur. Kimya ilminin; sanat, ticaret, tahlil gibi birçok alanda faydası olduğunu belirtmiştir.

On yıl olarak tavsiye ettiği eğitim-öğretim süresi boyunca okutulacak olan derslerin isimlerini tek tek yazan Mehmet Faik, özellikle son sınıf olan Onuncu yılda eğitimin üzerinde hassasiyetle durulması ve talebelerin iyi bir şekilde yetişebilmeleri için her şeyin yapılması gereğine vurgu yapmıştır. Ayrıca medreselerin öğrenci, hoca ve çalışanlarına yönelik günlük, haftalık, aylık, yıllık risale, gazete, kitap gibi yayın faaliyetlerinin de olmasını istemiştir. Bu sayede yayıncılık işinin de daha ehil insanların eline geçeceğini belirtmiştir.

Yapılacak tüm bu çalışma ve faaliyetlerin giderleri için de tavsiyelerde bulunan yazar; ehil olmayanların elinde bulunan vakıflardan istifade edilmesi, zekât, fitre, kurban gibi hayır

⁸ Mehmet Faik, a.g.e., s. 8

⁹ a.g.e., s. 9

işlerinden istifade, şirket ve cemiyetlerin de maddi desteğinden faydalanılması gerektiğine vurgu yapmıştır.¹⁰

Medreselerin nasıl idare edilmesi gerektiğine değinen Mehmet Faik çıkarılacak bir kanunla ülke genelinde yapılacak seçimler sonucu 300 kişilik bir komisyonun oluşturulmasını ve bunların yılda bir toplanmalarını, bunların da kendi içlerinden 70 kişiyi, bunların 40, 40 kişinin de 7, 7 kişinin içinden 3, 3 kişinin de içinden seçilecek bir başkan ile yönetilmesini tavsiye etmiştir. İlk etapta işlerin kolay olmayacağını, bazı sıkıntıların ortaya çıkmasının doğal olduğunu, zamanla bu sıkıntıların giderilebileceğini yazmıştır.¹¹

Medreselerin biran evvel ıslah edilmesi için başta Şeyhülislam ve Sultan Mehmet Reşat olmak üzere, Meclise, ayanlara, vekillere, vakıflara, zenginlere ve mümtaz kişilere seslenen Mehmet Faik bu teşebbüsün söz konusu kişilerin üzerinde vacip ve hatta farz-ı ayn olduğunu ileri sürmüştür. Bu arada insanlar arasındaki çekişme ve mücadeleden vazgeçilmesini, kâinatın özünde muhabbet olduğunu, elele verip çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Sade bir zenginliğin hiçbir işe yaramadığını, paranın ihtiyaçları gidermenin aracı olduğunu, faydalı şeylere sarf edilmedikçe lezzet vermeyeceğini, sandıklarda, bankalarda muhafaza etmenin bencillik olduğunu bilmemiz gerektiğini yazmıştır.¹²

3238

Yazılarına son verirken tüm amacının medreselerin ıslahının gerekliliğini ortaya koymak olduğunu, bu maksatla fikirlerini orya koyduğunu, tenkide pek alışık olmadığımızı, "Ameller niyetlere göredir" meali ve benzeri hadislere yer vererek kendi niyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Aksi takdirde enaniyetini ortaya koyup amacının boy göstermek olmadığını da sözlerine eklemiştir.¹³

Hakiki terakki için medreselerin ıslah edilmesinin temel şart olduğunu belirten Mehmet Faik, kaza ve nahiyelerde bile küçük şubeleri bulunan medreselerin yeni modern tarzda bir kere yoluna girerse çok büyük başarıları beraberinde getireceğini savunmuştur. Böyle bir durumda medrese âlimlerinin de canlanacağını ve faziletli insanların yeniden yetişmeye başlayabileceğini yazmıştır. " Sinalar, Raziler, Gazaliler, ibn Rüştlar, Farabiler, mücahitler,

¹⁰ a.g.e., s. 10

¹¹ a.g.e., s. 11-12

¹² Mehmet Faik, a.g.e., s. 14

¹³ a.g.e., s. 15

saaviler gibi hükema ve muhakkikini İslamiye çıkmaya başlayacak. Medeniyet-i insaniye olduğu gibi göze çarpacak Avrupa muterizleri de bu hali görecek hem şaşırarak, hem de der demez taassuptan sıyrılarak tahsin ile aferin-han olacaktır."

Yeni sistemle birlikte medrese hocalarının Avrupa'ya gidip geleceklerini, orada öğrendiklerini, gördüklerini; ders, seminer, konferanslar şeklinde verebileceklerdir. İslam'a karşı ortaya atılan reddiyelerin de çürüyeceğini ve zamanla ortadan kalkacağını sözlerine eklemiştir. Yazar risalesini şöyle sonlandırmıştır:

"Müsavat, fikri demokrasi, ümmet, vatan, adli am, hükümet ve kanuna riayet, amelde iştirak ve teavün, ikdam ve şer'in ruhu olan bihakkın amel, edebiyat, içtimaiyatı edebiye, aile ve zaruriyatı , adl, iha', tazammun gibi esas felsefeye yeniden ruh bulacak, Avrupa'nın döktüğü kalıptan daha mazbut kalıplara ifrağ olunacaktır. Ya edebiyat ki: her bir fezail-i ahlakiyenin başıdır. Yeniden ihya olunmalıdır."¹⁴

Değerlendirme ve Sonuç

Medreseler hakkındaki fikirlerini aktarmaya çalıştığımız Mehmet Ubeydullah ve Mehmet Faik medreselerin ıslahı ve yeniden eski parlak dönemlerine döndürülmesi taraftarıdır. İki yazar da medreselerin mevcut durumundan muzdarip olup bu köklü kurumların yeniden canlandırılması için düşüncelerini paylaşmışlardır. Amaçları medreseleri karalayıp ortadan kaldırılması değil aksine fen bilimlerinin takviyesiyle ve ders programlarının günün şartlarına uygun düzenlenip eski parlak günlerine döndürülmesini arzu etmektedirler.

Mehmet Ubeydullah;

Köylere varıncaya kadar her yerde var olan medreselerin ıslahına vurgu yapmıştır. Medreselerin çöküş sebepleri arasında; Yeni fenlerin tercüme edilmemesi ve bundan ötürü bilimin gerisinde kalınması, Fen ve Tıp bilimlerinin okutulmamasını, Türkçenin bilim dili haline getirilemeyişi, Abbasilerden sonra çöküşün başladığını, eski ünlü medreselerin yerine yenilerinin ihdas edilemediğini, var olanların da eski fonksiyonlarını kaybettiğini ileri sürmüştür. "Dini eğitimin fen bilimlerinin öğrenilmesine engel teşkil ettiği" şeklindeki zararlı düşünceyle mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede "akıl ve naklin birbirine

¹⁴ a.g.e., s. 16

zıt olduğu” tezinin İslam’a karşı değil diğer dinlere karşı ortaya atıldığını ve İslam inancında böyle bir şeyin mevcut olmadığını ifade etmiştir.

Ubeydullah, Türkler arasında bilimsel gelişmenin olması halinde bundan Arapların ve Arapçanın da kazançlı çıkacağını ve çöküşün gerçekleşmeyeceğini dile getirmiştir. Medrese eğitimi için dört yılın yeterli olacağını, yıllık eğitim süresinin de on ay olmasını tavsiye etmiştir. Medreselerin; Arapça, Fıkaha, Muhaddisun, Müfessirun, Üdeba, Müverrihin, Mütakellimun şeklinde şubelere ayrılmasını ifade ettikten sonra bunların her birinde okutulması gereken dersleri de tek tek kaydetmiştir.

Medreselerin mevcut durumundan üzüntü duyduğunu dile getiren Mehmet Faik mevcut durumun içler acısı olduğunu belirtmiştir. Sadece medreselerin de yeni açılan mekteplerin de istenilen seviyede olmadığını kaydetmiştir. İlk okul başta olmak üzere okullaşma oranının çok düşük olduğunu, eğitimdeki sorumluluğun sadece devlette olmadığını, vatandaşların da eğitime destek çıkmaları gerektiğini vurgulamıştır. Üzerinde durduğu diğer bir husus da kadınların eğitimi konusudur. İslam inancının ilim öğrenmeyi sadece erkeklere değil aynı zamanda kadınlara da farz kıldığını hatırlatarak kadınların da eğitilmeleri gereği üzerinde durmuştur. Ona göre eğitim sistemi değişmeli ve yeni program yapılmalıdır. Eğitim süresi sınırlandırılmalı, sekiz veya en fazla on yıl olmalıdır. Rüştüye diploması olmayanların medreseye alınmaması, 13 yaşından küçük, 15 yaşından büyük olanların alınmaması ve 25 yaşın üzerindekiilerin de medreseye kabul edilmemesi gerektiğini yazmıştır.

Medrese-mektep barışı ve kaynaşmasının sağlanabilmesi için bu kurumlar arasında öğrenci değişiminin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Okutulan kitapların gözden geçirilmesi, yenilerinin yazılması, dil öğreniminin önemine vurgu yaparak dil okullarının açılması gerektiğini ifade etmiştir. Medreselerde okutulacak derslerle ilgili bilgi verdiği gibi, kimya dalı üzerine vurgu yapması dikkat çekicidir. Okulların; günlük, haftalık, aylık, yıllık gazete, dergi ve risale yayımlamaları gerektiğini ve bu şekilde neşriyatın ehil ellerde olacağını yazmıştır. Medreseleri yönetecek bir komisyonun teşkil edilmesi gerektiğini, bu komisyonun da seçimle belirlenmesini istemiştir. Ayrıca medrese hocalarının yurt dışına gönderilmesi, söz konusu kesimin Avrupa’yı tanıyıp tecrübelerini dönüşte öğrencileriyle paylaşması gereği üzerinde de durmuştur.

EKLER

